

VYRESNIO AMŽIAUS ŽMONIŲ PSICHOLOGINIŲ BEI SOCIALINIŲ VEIKSNIŲ, PSICHOSOCIALINIO PRISITAIKYMO YPATUMAI SOCIALINIŲ IR DEMOGRAFINIŲ DUOMENŲ ATŽVILGIU

Doc. dr. Loreta Gustainienė

Vytauto Didžiojo universitetas
Teorinės psichologijos katedra
K. Donelaičio g. 52–315, LT-44244 Kaunas, Lietuva
Telefonas (8 37) 32 78 24
Elektroninis paštas l.gustainiene@smf.vdu.lt

Vilija Banevičienė

Ukmergės pirminės sveikatos priežiūros centras
Psichikos sveikatos centras
Vytauto g. 105, Lt-20184 Ukmergė, Lietuva
Telefonas (8 340) 65 155
Elektroninis paštas vilija.ban@gmail.com

Pateikta 2014 m. gegužės 30 d.

Parengta spausdinti 2014 m. spalio 13 d.

doi:10.13165/SD-14-13-2-10

Anotacija

Vyresnio amžiaus žmonių gausėjimas aprėpia visus socialinės tikrovės lygius, keičia ne tik individo gyvenimo kelią, bet ir santykius tarp žmonių. Įvairūs tyrimai rodo, kad senėjimą tiesiogiai veikia socialiniai aspektai (šeima, išsilavinimas, visas gyvenimo stilius). Didėjantis vyresnio amžiaus žmonių skaičius daro vyresnio amžiaus žmones įtakingesne visuomenės grupe. Šio darbo tikslas – įvertinti vyresnio amžiaus žmonių psichologinių bei socialinių veiksnių, psichosocialinio prisitaikymo ypatumus socialinių ir demografinių duomenų atžvilgiu.

Tyrimė dalyvavo 148 55–81 metų amžiaus tiriamieji (95 moterys, 53 vyrai), gyvenantys Ukmergės mieste ir rajone. Psichosocialiniam prisitaikymui nustatyti buvo sudarytas klausimynas ir išskirti penki psichosocialinio prisitaikymo faktoriai: socialinio aktyvumo, bendravimo su artimaisiais, požiūrio į jaunimą, požiūrio į vyresnius ir sveikatos. Socialinis palaikymas buvo nus-tatomas socialinio palaikymo klausimynu (*The Medical Outcomes Study social Support Survey*; Sherbourne, Stewart, 1991). Optimizmas matuotas LOT-R klausimynu (*Life Orientation Test-Revised*; Scheier, Carver, 1985). Pasitenkinimas gyvenimu matuotas Pasitenkinimo gyvenimu skale (*Satisfaction With Life Scale*, Diener et. al., 1985).

Tyrimo rezultatai parodė, kad vyresnio amžiaus žmonių optimizmas susijęs su jų šeimine padėtimi, socialinis palaikymas – su šeimine padėtimi, išsilavinimu bei gyvenamąja vieta. Vyresnio amžiaus žmonių darbinė veikla (užimtumas) siejasi su optimizmu, pasitenkinimu gyvenimu, socialiniu palaikymu ir psichosocialiniu prisitaikymu. Psichosocialinio prisitaikymo rodikliai siejosi su šeimine padėtimi bei išsilavinimu.

Reikšminiai žodžiai: optimizmas, pasitenkinimas gyvenimu, socialinis palaikymas, psichosocialinis prisitaikymas, vyresnio amžiaus žmonės.

Įvadas

Ilgėjanti gyvenimo trukmė – didelis žmonijos laimėjimas. Vyresnio amžiaus žmonių vis daugėja, ir jie tampa vis svarbesni tiek pačiai ekonomikai, tiek žmonių bendruomenėms.

Pagrindinis senėjimo tendencijas apibūdinantis demografinis rodiklis yra vyresnio amžiaus žmonių dalis visuomenėje. Jungtinių Tautų Organizacija rekomenduoja gyventojų senėjimo rodikliu laikyti gyventojų, turinčių 65 metus ir daugiau, skaičių populiacijoje (Šurkienė ir kt., 2012). Lietuvos statistikos departamento duomenimis, tikėtina, kad iki 2030 metų gausės senyvo amžiaus žmonių, ypač moterų. Nuo 1990 m. vis mažiau 0–14 metų amžiaus vaikų ir daugiau senyvo amžiaus žmonių išlaiko 15–59 metų amžiaus gyventojai. 2001 m. 100-ai 15–59 metų amžiaus gyventojų teko išlaikyti apie 30 senyvo amžiaus žmonių, tikėtina, kad 2030 m. jiems teks išlaikyti 48 (Statistikos departamento prie LRV prognozė, 2004).

Senėjimas yra daugiaplanis procesas, susidedantis iš biologinių, socialinių, funkcinių ir psichologinių aspektų. Sveikatos moksluose senatvė laikoma tokia pačia gyvenimo dalimi, kaip gimimas, augimas, dauginimasis, mirtis. Senatvės aplinka – tai ne vien fizinė, bet ir psichologinė erdvė. Kaip teigiama Nacionalinės sveikatos tarybos metiniame pranešime (Gurevičius, Jaselonienė, 2012, p. 14) „pagrindinis tikslas turėtų būti sveiko senėjimo koncepcija. Sveikas senėjimas – tai optimali psichinė, socialinė ir fizinė gerovė ir jos funkcijos palaikymas“.

Tyrimai rodo, kad senėjimą veikia socialiniai aspektai (išsilavinimas, profesija, šeima, pajamos, visas gyvenimo stilius). Aktyvūs, optimistiškai nusiteikę žmonės, su geromis socialinėmis garantijomis gyvena ilgiau ir produktyviau (Carver, Scheier, 2005).

Pasitenkinimas gyvenimu – tai subjektyvus socialinių, psichologinių veiksnių vertinimas (Šilinskas, Žukauskienė, 2004); tai vienas iš subjektyvios gerovės faktorių

(kognityvinis subjektyviosios gerovės komponentas) (Diener ir kt., 2005). Pasitenkinimas gyvenimu vyresniame amžiuje yra subjektyvus žmogaus gyvenimo kokybės matas, kuris priklauso nuo gebėjimo palaikyti neblogą sveikatą, funkcionuoti tam tikroje socialinėje struktūroje ir palaikyti psichologinę pusiausvyrą tiek su aplinka, tiek su pačiu savimi. Ryšiai su kitais žmonėmis vyresniame amžiuje žymiai svarbesni už bet kokią kitą vyresnio amžiaus žmogaus veiklą. Žmogaus socialiniai ryšiai yra jo savigarbos ir savo vertės jautimo pagrindas.

Optimizmas – tai „stabili tentencija tikėti, kad nutiks veikiau geri dalykai nei blogi“ (Scheier, Carver, 1985, p. 219). Optimistiškesni žmonės geriau susidoroja su problemomis, priima geresnius sprendimus, kai reikia juos priimti greitai. Jie moka priimti sprendimus, padedančius planuoti šviesesnį ateities gyvenimą (Carver, Seheier, 2005). Optimizmas yra ne tik paveldimas, bet ir priklauso nuo ankstyvosios patirties (Taylor, Dickerson, Klein, 2005), ne tik nuo paties žmogaus, bet ir nuo jį supančios aplinkos (Williamson, 2005).

Socialinis palaikymas suprantamas kaip parama (palaikymas), kuris yra prieinamas žmogui per socialinius ryšius su kitais žmonėmis, grupėmis ir plačiąja visuomene (Lin ir kt., 1979). Tai artimi ir geri santykiai su artimiausia aplinka (šeima, draugais, kolegomis ir kitais žmonėmis, kurie padeda sušvelninti permainų smūgius ir lengviau išgyventi pokyčius. Skiriamos trys dažniausiai taikomos socialinio palaikymo rūšys: emocinis, informacinis ir instrumentinis palaikymas. Emocinis palaikymas – tai bendravimas žvilgsniu, ramimas, pagyrimai, paskatinimai ir kita. Tai veiksny, mažinantis psichologinę įtampą. Informacinis palaikymas – gavimas reikiamos informacijos iš artimų žmonių. Instrumentinis palaikymas – artimų žmonių teikiama materialinė parama.

Psichosocialinis prisitaikymas – harmoningo asmenybės prisitaikymo prie kintančios sociokultūrinės aplinkos procesas, kurio metu siekiama padidinti suvokiamą gerovę ir ilgalaikį išgyvenamumą (Reker, Woo, 2011). Psichosocialinis prisitaikymas realizuojamas vykstant asimiliacijos (naujos informacijos įkomponavimas / priderinimas prie egzistuojančių struktūrų) ir akomodacijos (esamos struktūros pakeitimas prisitaikant prie naujos informacijos) procesams, vykstantiems psichologijos (pvz., pokyčiai tokiose srityse kaip suvokimas, požiūriai, elgesys, motyvacija) ir socialinėje (pokyčiai asmens socialinėje aplinkoje) srityse (Reker, Woo, 2011). Taigi psichosocialinį prisitaikymą sudaro asmenybės psichosocialinių poreikių patenkinimo dinamika. Nepatenkinus psichosocialinių poreikių, gyvavimas pasidarą sudėtingas pačiam žmogui ir aplinkiniams.

Vyresnio amžiaus žmonių socialinis aktyvumas ir užimtumas, laisvalaikis. Spartūs bendri gyventojų aktyvumo, užimtumo pokyčiai ypatingai veikia vyresnio amžiaus žmonių padėtį visuomenėje, darbo rinkoje. Dažnai jie yra nepageidaujami darbo rinkoje, jiems nesudaromos palankios sąlygos kilti karjeros laiptais ar eiti daugiau atsakomybės reikalaujančias pareigas (Smeaton, Vegeris, Sahin-Dikmen, 2009).

Laisvalaikis paprastai suprantamas kaip laisvas nuo darbo laikas, skirtas asmeniniams poreikiams tenkinti, taip pat plėsti žinias, lavintis ir dvasiškai tobulėti. Lietuvoje vyresnio amžiaus žmonėms aktyvaus poilsio, laisvalaikio pasirinkimas nėra labai didelis. Tačiau šios tokios galimybės yra. 1995 metais Lietuvoje buvo įsteigtas Trečiojo amžiaus universitetas. Tai yra savarankiška, savanoriška visuomeninė organizacija, kuri savo

veikla užtikrina geresnę vyresnio amžiaus žmonių integraciją į visuomenę, skatina jų produktyvumą, turiningą gyvenimą, tokiu būdu palaikant jų darbingumą, keliant žinių, kultūros lygį, keičiantis gyvenimo patirtimi.

Kaip minėta, Lietuvos populiacija sensta, sparčiai daugėja seno ir labai seno amžiaus žmonių. Vis dėlto didėjant vyresnio amžiaus žmonių skaičiui, šių žmonių problemoms bei poreikiams skiriama nepakankamai dėmesio. Sėkmingas integravimasis į visuomenės gyvenimą dažnai priklauso nuo paties žmogaus, tačiau kuo daugiau sudaroma sąlygų, užtikrinančių tinkamą integraciją, tuo didesnė tikimybė, kad jomis bus pasinaudota. Vyresnio amžiaus žmonių psichologinių bei socialinių veiksnių, psichosocialinio prisitaikymo ypatumai socialinių ir demografinių duomenų atžvilgiu menkai tyrinėti.

Šio straipsnio tikslas – įvertinti vyresnio amžiaus žmonių psichologinių bei socialinių veiksnių, psichosocialinio prisitaikymo ypatumus socialinių ir demografinių duomenų atžvilgiu. Siekiama atsakyti į klausimą, kaip skiriasi vyresnio amžiaus žmonių optimizmo, pasitenkinimo gyvenimu, socialinio palaikymo bei psichosocialinio prisitaikymo rodikliai skirtingose sociodemografinėse grupėse (lytis, šeimtinė padėtis, išsilavinimas, gyvenamoji vieta, darbo turėjimas).

1. Tyrimo metodika

Tiriamieji. Tyrimas buvo atliktas Ukmergės rajone ir Ukmergės mieste. Apklausti 148 vyresnio amžiaus žmonės. Anketas užpildė daugiau moterų (64,2 proc.). Šiame darbe vyresnio amžiaus žmonės yra nuo 55 metų iki 81 metų amžiaus. Amžiaus vidurkis – 64,28 metai (standartinis nuokrypis 7,388). Moterų amžiaus vidurkis – 64,27 (SD = 6,93), vyrų amžiaus vidurkis – 64,11 (SD = 7,84). 62,2 procentai tiriamųjų buvo vedę ar gyveno su partneriu. Daugiausiai tiriamųjų buvo aukštesniojo (23 proc.) išsilavinimo, o mažiausiai – pradinio išsilavinimo (10,1 proc.). 27,4 proc. moterų turėjo aukštesnįjį išsilavinimą, 18,9 proc. – vidurinį, o aukštąjį – 14,7 proc. Vyrų grupėje vidurinį išsilavinimą turėjo 22,6 proc., profesinį – 22,6 proc., aukštąjį – 11,3 proc.

Iš apklausoje dalyvavusių vyresnio amžiaus žmonių 89,9 proc. turėjo vaikų ir 71,6 proc. apklaustųjų turėjo vaikaičių.

Analizuojant duomenis vyresnio amžiaus žmonės pagal šeimtinę padėtį buvo suskirstyti į dvi grupes: 1) „vieniši“ – nevedę, išsituokę (-usios), našliai (-ės) ir 2) „nevieniši“ – vedę, ištekėjusios, gyvenantys su draugu ar drauge. Apklausoje dalyvavusių vyresnio amžiaus žmonių išsilavinimas gana įvairus, todėl analizei buvo naudojami išsilavinimo duomenys, sugrupavus juos į dvi grupes: 1) „žemesnio išsilavinimo“ (pradinis, pagrindinis, vidurinis, profesinis ir kita) ir 2) „aukštesnio išsilavinimo“ (aukštesnysis, aukštasis).

Nevieniši tiriamieji sudarė 62,2 proc. visų tiriamųjų, žemesnio išsilavinimo – 63,5 proc., gyvenančių mieste – 73,0 proc., nedirbančių – 58,78 proc.

Tiriamieji buvo parinkti patogiosios atrankos būdu, gavus žodinių tiriamųjų sutikimą. Apklausiai atlikti buvo išdalinta 160 anketų, iš jų pašalinus 12 (ne visi klausimai atsakyti) analizei naudota 148 tiriamųjų anketos. Tiriamiesiems paaiškintas tyrimo tikslas ir tyrimo anonimiškumo užtikrinimas.

Tyrimo metodikos. Optimizmui įvertinti buvo naudojamas LOT-R (Life Orientation Test-Revised, Scheier, Carver, 1985) klausimynas. Jį sudarė dešimt teiginių su penkiais atskymų variantais: nuo 1 – „visiškai sutinku“, iki 5 – „visiškai nesutinku“. Analizuojant duomenis balai buvo perkoduoti, kad didesni balai rodytų didesnę optimizmą. Minimalus optimizmo skalės įvertinimas – 15, maksimalus – 50 balų. Šiame tyrime apskaičiuota optimizmo Cronbacho $\alpha = 0,712$.

Pasitenkinimas gyvenimu vertintas skale Pasitenkinimo gyvenimu skale (The Satisfaction With Life Scale, Diener et. al., 1985), kurią sudarė penki teiginiai. Visi teiginiai turėjo penkis atskymų variantus: nuo 1 – „visiškai sutinku“ iki 5 – „visiškai nesutinku“. Aukštesni balai rodo didesnę pasitenkinimą gyvenimu. Minimalus pasitenkinimo gyvenimu skalės įvertinimas – 5, maksimalus – 25 balai. Šiame tyrime apskaičiuota pasitenkinimo gyvenimu Cronbacho $\alpha = 0,819$.

Socialinis palaikymas vertintas Socialinio palaikymo klausimynu (The Medical Outcomes Study Social Support Survey, Sherbourne, Stewart, 1991). Buvo nagrinėjamos trys socialinio palaikymo skalės: emocinio, instrumentinio ir informacinio palaikymo. Jose buvo penki atsakymų variantai: nuo 1 – „niekada“ iki 5 – „visada“. Aukštesni balai rodo didesnę emocinį, informacinį, instrumentinį ir didesnę bendrą socialinį palaikymą. Emocinio palaikymo skalės Cronbacho $\alpha = 0,866$. Informacinio palaikymo skalės Cronbacho $\alpha = 0,882$. Instrumentinio palaikymo skalės Cronbacho $\alpha = 0,846$.

Bendras *socialinis palaikymas* skaičiuojamas sujungiant visas poskales. Minimalus skalės įvertinimas – 33, maksimalus skalės įvertinimas – 95 balai. Aukštesni balai rodo didesnę socialinį palaikymą. Šiame tyrime apskaičiuota bendro socialinio palaikymo Cronbacho $\alpha = 0,806$.

Psichosocialinis prisitaikymas vertintas šio tyrimo autorių sudarytu klausimynu, kuris sudarytas remiantis mokslinės literatūros analize bei pokalbiais su vyresnio amžiaus žmonėmis, aiškinantis jiems svarbius ir rūpimus klausimus. Anketa sudaryta iš 76 klausimų su įvairiais atsakymų variantais: nuo 1 – „taip, sutinku“ iki 4 – „ne, nesutinku“ ar žyminčių dažnumą: nuo 1 – „kasdien“, iki 5 – „niekada“. Siekiant išsiaiškinti vyresnio amžiaus žmonių psichosocialinio prisitaikymo klausimyno struktūrą buvo atlikta klausimyno faktorinė analizė, kuri leido išskirti penkis faktorius: socialinio aktyvumo, bendravimo su artimaisiais, požiūrio į vyresnio amžiaus žmones, požiūrio į jaunimą, sveikatos.

Socialinio aktyvumo faktorius – tai užsiėmimas mėgstama veikla, dalyvavimas socialinėje, kultūrinėje veikloje, naujos informacijos gavimas. Aukštesni balai rodo didesnę aktyvumą. Minimalus įvertinimas – 6, maksimalus – 25 balai. Aktyvumo faktoriaus tyrimo Cronbacho $\alpha = 0,742$. *Bendravimo su artimaisiais faktorius* – tai emocinio reikalingumo santykiuose su kaimynais, draugais, giminėmis, šeima pojūtis. Aukštesni balai rodo didesnę pasitenkinimą bendravimu (analizuojant duomenis jie buvo perkoduoti, kad didesni balai rodytų didesnę pasitenkinimą bendravimu). Minimalus įvertinimas – 13, maksimalus – 28 balai. Bendravimo faktoriaus tyrimo Cronbacho $\alpha = 0,750$. *Požiūrio į vyresnio amžiaus žmones faktorius* – tai vyresnio amžiaus žmonių vertinimas jų pačiu požiūriu. Aukštesni balai rodo geresnę vyresnio amžiaus žmonių įvaizdį jų pačiu požiūriu. Minimalus vyresniųjų įvaizdžio faktoriaus įvertinimas – 5, maksimalus – 20 balų. Vyresniųjų įvaizdžio faktoriaus tyrimo Cronbacho $\alpha = 0,743$.

Požiūrio į jaunimą faktorius – tai jaunimo vertinimas vyresnio amžiaus žmonių požiūriu. Aukštesni balai rodo teigiamesnį vyresnio amžiaus žmonių požiūrį į jaunimą. Minimalus įvertinimas – 3, maksimalus – 13 balų. Požiūrio į jaunimą faktoriaus tyrimo Cronbacho $\alpha = 0,778$. *Sveikatos faktorius* – tai ligos ir nebuvimo, kas slaugo susirgus, baimė, pinigų išleidimas vaistams, nemiga. Aukštesni balai rodo geresnę sveikatą. Minimalus įvertinimas – 4, maksimalus – 16 balų. Sveikatos faktoriaus tyrimo Cronbacho $\alpha = 0,688$. *Bendrą psichosocialinį prisitaikymą* apėmė 35 teiginiai. Aukštesni balai rodo geresnį psichosocialinį prisitaikymą. Minimalus įvertinimas – 46, maksimalus – 100 balų. Šiame tyrime apskaičiuota bendro psichosocialinio prisitaikymo Cronbacho $\alpha = 0,759$.

Duomenų apdorojimas. Tyrimo duomenys buvo apdoroti SPSS 12.0 programiniu paketu. Statistinei duomenų analizei taikyti metodai: faktorinė analizė, aprašomoji statistika, Manno ir Whitneyaus kriterijus, Cronbacho alfa kriterijus. Manno ir Whitneyaus kriterijus ir Spirmano koreliacijos koeficientas pasirinkti, nes kintamųjų skirstiniai neatitiko normalaus pasiskirstymo. Pasirinktas reikšmingumo lygmuo ($\alpha = 0,05$).

2. Rezultatai

Optimizmo ir pasitenkinimo gyvenimu rodiklių analizė lyties, šeiminės padėties, išsilavinimo bei gyvenamosios vietos atžvilgiu statistiškai reikšmingų skirtumų neatskleidė, išskyrus optimizmo skirtumus šeiminės padėties grupėse: nevienišų vyresnio amžiaus žmonių optimizmo vidutinis rangas yra aukštesnis nei vienišų ir tai yra statistiškai patikimas skirtumas ($p = 0,002$). Galima manyti, kad ne vieni gyvenantys vyresnio amžiaus žmonės yra optimistiškesni nei vieniši. Norėdami palyginti optimizmo ir pasitenkinimo gyvenimu rodiklius dirbančiųjų ir nedirbančiųjų vyresnio amžiaus žmonių grupėse, atlikome vidutinių rangų palyginimą (žr.1 lent.).

1 lentelė. Vyresnio amžiaus žmonių optimizmo ir pasitenkinimo gyvenimu rodikliai darbo atžvilgiu

Table 1. Optimism and satisfaction with life mean ranks among elderly people regarding their employment

Pozityvūs charakterio bruožai	Dirba (N = 61)		Nedirba (N = 87)		P
	vidutiniai rangai	vidurkiai	vidutiniai rangai	vidurkiai	
Optimizmas	82,64	35,77 ± 5,14	68,79	34,47 ± 4,30	0,050
Pasitenkinimas gyvenimu	88,20	17,49 ± 4,39	64,89	15,67 ± 3,38	0,001

Iš 1 lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad tiek optimizmo, tiek pasitenkinimo gyvenimu vidutiniai rangai yra aukštesni dirbančiųjų nei nedirbančių grupėse ir skirtumas yra statistiškai patikimas.

Atlikta analogiška vyresnio amžiaus žmonių *socialinio palaikymo rodiklių* analizė lyties, šeiminės padėties, išsilavinimo, gyvenamosios vietos ir darbo atžvilgiu parodė, kad vyresnio amžiaus vyrai ir moterys pagal socialinio palaikymo rodiklius nesiskiria. Kiti duomenys pateikti 2–5 lentelėse.

Norėdami palyginti socialinį palaikymą ir jo subskalių įvertinimus šeiminės padėties atžvilgiu, atlikome vidutinių rangų palyginimą nevieniųjų ir vienišų tiriamųjų grupėse (žr. 2 lent.).

2 lentelė. Vyresnio amžiaus žmonių socialinio palaikymo rodikliai šeiminės padėties atžvilgiu

Table 2. Mean ranks of social support regarding marital status of the elderly

Socialinis palaikymas	Nevieniši (N = 92)		Vieniši (N = 56)		p
	vidutiniai rangai	vidurkiai	vidutiniai rangai	vidurkiai	
Instrumentinis palaikymas	80,38	15,86 ± 3,68	64,85	15,33 ± 3,02	0,024
Bendras socialinis palaikymas	82,22	78,54 ± 14,16	61,81	73,07 ± 12,03	0,001

Iš 2 lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad bendras ir instrumentinis socialinis palaikymas yra geresnis nevieniųjų tiriamųjų grupėje. Tarp kitų socialinio palaikymo rūšių ir šeiminės padėties statistiškai patikimo skirtumo nenustatyta. Atliktas socialinio palaikymo vidutinių rangų palyginimas išsilavinimo grupėse (žr. 3 lent) parodė, kad aukštesnio išsilavinimo vyresnio amžiaus žmonės turi geresnę emocinį ($p = 0,050$), informacinį ($p = 0,005$) ir bendrą socialinį palaikymą ($p = 0,027$).

3 lentelė. Vyresnio amžiaus žmonių socialinio palaikymo rodikliai išsilavinimo atžvilgiu

Table 3. Mean ranks of social support regarding education level of elderly people

Socialinis palaikymas	Žemesnis išsilavinimas (N = 94)		Aukštesnis išsilavinimas (N = 54)		p
	vidutiniai rangai	vidurkiai	vidutiniai rangai	vidurkiai	
Emocinis palaikymas	69,37	16,85 ± 3,76	83,44	18,07 ± 2,68	0,050
Informacinis palaikymas	67,09	15,36 ± 3,70	87,41	16,62 ± 3,14	0,005
Bendras socialinis palaikymas	68,59	74,40 ± 14,53	84,80	80,07 ± 11,75	0,027

Socialinio palaikymo vidutinių rangų palyginimas tarp mieste ir kaime gyvenančių respondentų (žr. 4 lent.) atskleidė, kad visose socialinio palaikymo grupėse mieste gyvenančių tiriamųjų vidutiniai rangai yra aukštesni nei kaime gyvenančiųjų.

4 lentelė. Vyresnio amžiaus žmonių socialinio palaikymo rodikliai gyvenamosios vietos atžvilgiu

Table 4. Mean ranks of social support regarding place of residence (urban or rural) of the elderly

Socialinis palaikymas	Miestas (N = 108)		Kaimas (N = 40)		P
	vidutiniai rangai	vidurkiai	vidutiniai rangai	vidurkiai	
Emocinis palaikymas	79,02	17,61 ± 3,37	62,30	16,45 ± 3,55	0,034
Informacinis palaikymas	79,00	16,20 ± 3,42	62,35	14,80 ± 3,73	0,035
Instrumentinis palaikymas	79,20	16,03 ± 3,67	61,81	14,67 ± 3,77	0,021
Bendras socialinis palaikymas	78,80	78,03 ± 12,70	62,89	72,25 ± 15,88	0,045

Norėdami palyginti vyresnio amžiaus žmonių socialinio palaikymo įvertinimus darbo atžvilgiu, atlikome vidutinių rangų palyginimą tarp dirbančių ir nedirbančių respondentų (žr. 5 lent.).

5 lentelė. Vyresnio amžiaus žmonių socialinio palaikymo rodikliai darbo atžvilgiu

Table 5. Mean ranks of social support regarding employment of elderly people

Socialinis palaikymas	Dirba (N = 61)		Nedirba (N = 87)		P
	vidutiniai rangai	vidurkiai	vidutiniai rangai	vidurkiai	
Informacinis palaikymas	82,59	16,39 ± 2,96	68,83	15,16 ± 3,68	0,050
Instrumentinis palaikymas	83,43	17,98 ± 2,94	68,24	16,81 ± 3,71	0,025
Bendras socialinis palaikymas	85,25	79,95 ± 12,34	66,96	74,03 ± 14,34	0,011

Iš 5 lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad dirbantys vyresnio amžiaus žmonė turi geresnį informacinį, instrumentinį, bendrą socialinį palaikymą nei nedirbantys.

Vyresnio amžiaus žmonių psichosocialinio prisitaikymo rodikliai lyties, šeiminės padėties, išsilavinimo, gyvenamosios vietos ir darbo atžvilgiu pateikti 6–9 lentelėse. Vyresnio amžiaus žmonių psichosocialinis prisitaikymas gyvenamosios vietos atžvilgiu nesiskiria.

Norėdami palyginti socialinio aktyvumo, bendravimo su artimaisiais, požiūrio į vyresnius, požiūrio į jaunimą, sveikatos ir bendro psichosocialinio prisitaikymo įvertinimus lyties atžvilgiu, atlikome vidutinių rangų palyginimą lyties grupėse (žr. 6 lent.).

6 lentelė. Vyresnio amžiaus žmonių psichosocialinio prisitaikymo rodikliai lyties atžvilgiu

Table 6. Mean ranks of psychosocial adjustment in male and female groups of the elderly

Psichosocialinis prisitaikymas	Vyrai (N=53)		Moterys (N=95)		p
	vidutiniai rangai	vidurkiai	vidutiniai rangai	vidurkiai	
Bendravimas su artimaisiais	64,91	24,39 ± 3,17	79,13	25,41 ± 2,65	0,049
Sveikata	84,17	9,88 ± 3,21	69,11	8,71 ± 3,28	0,039

Iš 6 lentelės duomenų matyti, kad vyresnio amžiaus moterys yra labiau patenkintos bendravimu su artimaisiais nei vyrai ($p = 0,049$), o vyrai yra geresnės sveikatos, mažiau linkę skųstis sveikata nei moterys ($p = 0,039$). Vyresnio amžiaus žmonių psichosocialinio prisitaikymo rodikliai šeiminių padėties atžvilgiu (7 lent.) rodo, kad nevieniši vyresnio amžiaus respondentai linkę mažiau skųstis sveikatos negalavimais ar yra geresnės sveikatos. Bendras psichosocialinis palaikymas nevienišų vyresnio amžiaus tiriamųjų yra geresnis nei vienišų ($p = 0,001$).

7 lentelė. Vyresnio amžiaus žmonių psichosocialinio prisitaikymo rodikliai šeiminių padėties atžvilgiu

Table 7. Mean ranks of psychosocial adjustment regarding marital status of elderly people

Psichosocialinis prisitaikymas	Nevieniši (N = 92)		Vieniši (N = 56)		p
	vidutiniai rangai	vidurkiai	vidutiniai rangai	vidurkiai	
Sveikata	81,72	9,71 ± 3,24	62,63	8,17 ± 3,17	0,008
Bendras psichosocialinis prisitaikymas	83,43	70,89 ± 11,09	59,82	64,87 ± 9,43	0,001

Atlikus psichosocialinio prisitaikymo vidutinių rangų palyginimą žemesnio ir aukštesnio išsilavinimo grupėse (8 lent.), nustatyta, kad vyresnio amžiaus žmonės, turintys aukštesnį išsilavinimą yra socialiai aktyvesni, jie teigiamiau, tolerantiškiau žiūri į jaunimą, jų bendras psichosocialinis prisitaikymas yra geresnis nei turinčiųjų žemesnį išsilavinimą.

8 lentelė. Vyresnio amžiaus žmonių psichosocialinio prisitaikymo rodikliai išsilavinimo atžvilgiu

Table 8. Mean ranks of psychosocial adjustment in elderly people regarding their education

Psichosocialinis prisitaikymo	Mažesnis išsilavinimas (N = 94)		Aukštesnis išsilavinimas (N = 54)		P
	vidutiniai rangai	vidurkiai	vidutiniai rangai	vidurkiai	
Socialinis aktyvumas	64,15	11,95 ± 4,01	92,51	14,92 ± 4,69	0,001
Požiūris į jaunimą	68,81	6,85 ± 2,55	84,41	7,81 ± 2,01	0,032
Bendras psichosocialinis prisitaikymas	64,73	66,14 ± 9,67	91,50	72,90 ± 11,73	0,001

Vyresnio amžiaus žmonių psichosocialinio prisitaikymo rodikliai darbo atžvilgiu (9 lent.) parodė, kad dirbantys vyresnio amžiaus žmonės yra socialiai aktyvesni, tolerantiškiau žiūri į jaunimą, mažiau linkę skųstis sveikatos negalavimais bei geresnis ir jų bendras psichosocialinis prisitaikymas.

9 lentelė. Vyresnio amžiaus žmonių psichosocialinio prisitaikymo rodikliai darbo atžvilgiu

Table 9. Mean ranks of psychosocial adjustment in elderly people regarding their employment

Psichosocialinis prisitaikymas	Dirba (N = 61)		Nedirba (N = 87)		P
	vidutiniai rangai	vidurkiai	vidutiniai rangai	vidurkiai	
Socialinis aktyvumas	91,52	14,85 ± 4,68	62,57	11,77 ± 3,51	0,001
Požiūris į jaunimą	83,31	7,75 ± 2,73	68,32	6,81 ± 2,45	0,035
Sveikata	91,69	10,45 ± 3,16	62,45	8,20 ± 3,07	0,001
Bendras psichosocialinis prisitaikymas	93,91	73,52 ± 11,00	60,89	65,17 ± 9,52	0,001

3. Rezultatų aptarimas

Siekiant atsakyti į tyrimo uždavinius, buvo ištirti vyresnio amžiaus žmonių optimizmas, pasitenkinimas gyvenimu, jų socialinis palaikymas ir psichosocialinis prisitaikymas sociodemografinių rodiklių atžvilgiu (lyties, šeiminės padėties, išsilavinimo, gyvenamosios vietos). Analizuojant rezultatus buvo atsižvelgta ne tik bendrą socialinį palaikymą, psichosocialinį prisitaikymą, bet ir į atskirus jų aspektus.

Analizuojant vyresnio amžiaus žmonių optimizmo, pasitenkinimo gyvenimu rodiklius lyties atžvilgiu, statistiškai patikimo skirtumo negauta. Optimizmą ir pasitenkinimą gyvenimu galima laikyti asmenybės bruožais, mažai kintančiais laikui bėgant ir nepriklausančiais nuo lyties (Diener, Lucas, 2005).

Tyrime gautas statistiškai patikimas skirtumas, rodantis, kad nevieniši vyresnio amžiaus žmonės yra optimistiškesni nei vieniši. Tai sutampa su kitų tyrimų rezultatais, kad su partneriu gyvenantys žmonės yra laimingesni, t. y. jie ir optimistiškiau nusiteikę, nes yra kas juos padrąšina, padeda, jais domisi kiti šeimos nariai, be abejo, ir patys jaučiasi reikalingesni kitiems artimiesiems (Carver, Scheier, 2005).

Šiame tyrime nenustatyti optimizmo ir pasitenkinimo gyvenimu skirtumai išsilavinimo atžvilgiu, nors Šilinskas G. ir Žukauskienė R. (2004) pastebėjo, kad subjektyvi gerovė susijusi su išsilavinimu.

Vyresnio amžiaus žmonių optimizmo ir pasitenkinimo gyvenimu rezultatų analizė darbo atžvilgiu parodė, kad dirbantys respondentai yra optimistiškesni ir jų pasitenkinimas gyvenimu ženkliai didesnis nei nedirbančių. Tai, be abejo, susiję ir su pajamomis, teigiama savijauta leidžia tobulinti savo pasiekimus, kurie savo ruožtu gerina savijautą. Būti vyresnio amžiaus neturėtų reikšti būti nereikalingam.

Vyresnio amžiaus tiriamųjų socialinis palaikymas lyties atžvilgiu nesiskyrė, nors literatūroje nurodoma, kad moterų emocinis palaikymas yra geresnis nei vyrų (Taylor, Dicherson, Klein, 2005).

Nevieniši vyresnio amžiaus tiriamieji turi geresnį bendrą socialinį palaikymą, tą lemia artimi ir geri santykiai su artimiausia aplinka (yra kas juos padrąšina, padeda, jais domisi jų šeimos nariai). Instrumentinis palaikymas taip pat yra geresnis nevienišų respondentų grupėje. Gauti rezultatai leidžia manyti, kad socialinio palaikymo rodikliai siejasi su šeimine padėtimi, kas sutampa su literatūroje pateiktais duomenimis (Daukantaitė, Bergman, 2003).

Nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas analizuojant vyresnio amžiaus tiriamųjų žmonių socialinį palaikymą išsilavinimo atžvilgiu atitinka kitų tyrimų duomenis (Diener, Lucas, Oishi, 2005). Veikiausiai žmonės, turintys aukštesnį išsilavinimą, yra platesnio akiračio, gauna daugiau informacijos, patiria daugiau bei įvairiapusiškesnių emocijų, palaiko daugiau ryšių, jaučiasi reikalingesni.

Analizuojant socialinio palaikymo rodiklius gyvenamosios vietos atžvilgiu, gauti statistiškai patikimi skirtumai tarp mieste ir kaime gyvenančių respondentų, rodantys, kad geresnį socialinį, emocinį, informacinį bei instrumentinį palaikymą turi mieste gyvenantys vyresnio amžiaus tiriamieji. Mūsų tyrimo rezultatai parodė ir patvirtino žiniasklaidos pranešimus apie blogėjančią tiek ekonominę, tiek socialinę padėtį kaime, kuri atsiranda

dėl nedarbo, sparčiai didėjančio vyresnio amžiaus žmonių skaičiaus (ypatingai kaime), mažėjančio užimtumo, o kartu siaurėjančio ir arčiau esančių artimų žmonių rato.

Socialinio palaikymo rodikliai darbo atžvilgiu parodė, kad dirbantys vyresnio amžiaus žmonės turi geresnę informacinę, instrumentinę bei geresnę bendrą socialinį palaikymą. Tai yra ištekliai, gaunami iš aplinkinių, kurių ratas dirbant yra platesnis, yra užtikrinama įvairesnė veikla. Mažėjant užimtumui, siaurėja ir arčiau esančių žmonių ratas, o juk nuo supančios aplinkos priklauso ir žmonių gyvenimo pilnatvė (Williamson, 2005).

Psichosocialinio prisitaikymo analizė patvirtino literatūros duomenis (Daukantaitė, Bergman, 2003), kad vyresnio amžiaus moterys yra daugiau bendraujančios, labiau patenkintos bendravimu nei vyresnio amžiaus vyrai. Vyresnio amžiaus vyrai yra sveikesni ir mažiau linkę skųstis sveikatos negalavimais nei vyresnio amžiaus moterys. Taip pat nustatyta, kad nevienišų respondentų sveikata yra ženkliai geresnė nei vienišų. O juk geresnė sveikata leidžia daugiau laiko leisti produktyviai, gyvenimas tada tampa įvairesnis, visavertiškesnis. Bendro psichosocialinio prisitaikymo rodikliai šeimyninės padėties atžvilgiu rodo statistiškai patikimą skirtumą tarp nevienišų ir vienišų respondentų. Tai gali būti susiję su tuo, kad gyvenimas poroje stiprina reikalingumo jausmą, gyvenimas tampa įvairesnis ir visavertiškesnis, todėl teikia daugiau prisitaikymo galimybių.

Psichosocialinio prisitaikymo rodiklių analizė parodė, kad turintys aukštesnį išsilavinimą vyresnio amžiaus tiriamieji yra aktyvesni, teigiamesnis jų požiūris į jaunimą. Nustatytas geresnis psichosocialinis prisitaikymas, kaip ir socialinis palaikymas, aukštesnio išsilavinimo vyresnio amžiaus tiriamųjų grupėje. Tai galima paaiškinti prielaidomis, kad aukštesnio išsilavinimo žmonės produktyviau praleidžia laiką, žmogaus gyvenimas tampa įvairesnis, įvairiapusiškesnis (Rice, Steele, 2004).

Vyresnio amžiaus žmonių psichosocialinis prisitaikymas, priešingai socialiniam palaikymui, nebuvo susijęs su respondentų gyvenamąja vieta – jis buvo panašus tiek mieste, tiek kaime.

Psichosocialinis prisitaikymas, kaip ir optimizmas, pasitenkinimas gyvenimu bei socialinis palaikymas, susijęs su darbo turėjimu. Darbas yra vienas iš veiksnių, nuo ko gali priklausyti gera savijauta (Daukantaitė, Bergman, 2003). Nustatyta tendencija, kad dirbančių vyresnio amžiaus žmonių požiūris į vyresnio amžiaus žmones yra teigiamesnis. Nustatyta, kad dirbantys vyresnio amžiaus žmonės tolerantiškiau žiūri į jaunimą. Veikiausiai taip yra dėl to, kad dirbantys žmonės turi platesnę akiratį, daugiau socialinių ryšių su įvairaus amžiaus žmonėmis. Kartu ir patys vyresnio amžiaus jaučiasi reikalingesni, reikšmingesni, kas veikia jų bendrą savijautą ir psichosocialinį prisitaikymą. Dirbantys vyresnio amžiaus žmonės mažiau linkę skųstis sveikata, jos negalavimais. Žinoma, galėjimas dirbti savaime yra susijęs su geresne sveikata. Kad savijauta, socialinis palaikymas, psichosocialinis prisitaikymas tarpusavy susiję, nustatyta ir kitų autorių tyrimuose (Rice, Steele, 2004).

Atliktas tyrimas praplečia žinias apie psichosocialinį vyresnio amžiaus žmonių prisitaikymą ir su juo susijusius psichologinius bei socialinius ir demografinius veiksnius. Tačiau tyrimus šioje srityje reikėtų plėtoti, siekiant išsiaiškinti veiksnius, palengvinančius vyresnio amžiaus žmonių adaptaciją visuomenėje bei palankesnę pačios visuomenės požiūrį į vyresnio amžiaus žmones.

Išvados

Aukštesni optimizmo rodikliai būdingi nevienišiams, dirbantiems vyresnio amžiaus žmonėms. Dirbančių vyresnio amžiaus žmonių pasitenkinimo gyvenimu rodikliai aukštesni. Vyresnio amžiaus žmonių optimizmo, pasitenkinimo gyvenimu, socialinio palaikymo rodikliai pagal lytį, išsilavinimą, gyvenamąją vietą nesiskyrė.

Nevieniši, turintys aukštesnį išsilavinimą, mieste gyvenantys ir dirbantys vyresnio amžiaus žmonės turi aukštesnius socialinio palaikymo rodiklius.

Nevienių, aukštesnio išsilavinimo, dirbančių vyresnio amžiaus moterų psichosocialinio prisitaikymo rodikliai geresni. Vyresnio amžiaus vyrų psichosocialinio prisitaikymo rodikliai pagal šeiminių padėtį, išsilavinimą, gyvenamąją vietą darbo atžvilgiu nesiskyrė. Vyresnio amžiaus žmonių psichosocialinis prisitaikymas gyvenamosios vietos atžvilgiu nesiskyrė.

Literatūra

- Carver, Ch. S.; Scheier, M. F. Optimism. *Handbook of positive psychology*. (Eds. C. R. Snyder, S. J. Lopez). Oxford University Press, 2005
- Daukantaitė, D.; Bergman, L. R. Components of subjective well-being in Swedish women. *Doctoral dissertation*. Stockholm: Department of Psychology, Stockholm university, 2006.
- Diener, E.; Lucas, R.; Oishi, S. Subjective Well-Being. *Handbook of positive psychology*. (Eds. C. R. Snyder, Sh. J. Lopez). Oxford University Press, 2005.
- Gurevičius, R.; Jaselionienė, J. Lietuvos gyventojų sveikatos rodikliai ir senstančios visuomenės įtaka jų raidai. *Nacionalinės sveikatos tarybos metinis pranešimas: Sveikas senėjimas – nauji iššūkiai Lietuvai*. Vilnius: Valstybės žinios. 2012. 91 p.
- Lin, N.; Simeone, R. S.; Ensel, W. M.; Kuo, W. Social support, stressful life events, and illness: A model and an empirical test. *Journal of health and social behaviour*. 1979, 20: 108–19.
- Lietuvos gyventojų skaičiaus prognozės 2005–2030. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2004, 31 p.
- Reker, G. T.; Woo, L. C. Personal meaning orientations and psychosocial adaptation in older adults. Sage Open. 2011.
- Rice, W.; Steele, J. Subjective well-being and culture across time and space. *Journal of Cross – Cultural Psychology*. 2004, 6, 633–647.
- Scheier, M. E.; Carver, C. S. Optimism, coping, and health: Assessment and implications of generalized outcome expectancies. *Health Psychology*. 1985, 4: 219–247.
- Sherbourne, C. D.; Stewart, A. L. The MOS Social Support Survey. *Social Science and Medicine*. 1991, vol 32: 705–714.
- Smeaton, D.; Vegeris, S.; Sahin-Dikmen, M. Older workers: employment preferences, barriers and solutions. *Equality and Human Rights Commission Research report 43*. 2009.
- Šilinskas, G.; Žukauskienė, R. Subjektyvios gerovės išgyvenimas ir su juo susiję veiksniai vyrų imtyje. *Psichologija*. 2005, 30.
- Šurkienė, G.; Stukas, R.; Alekna, V.; Melvidaitė, A. Populiacijos senėjimas, kaip visuomenės sveikatos problema. *Gerontologija*. 2012, 13(4): 235–239.
- Taylor, E. S.; Dickerson, S. S.; Klein, C. L. Toward a biology of Social Support. *Handbook of positive psychology*. (Eds. C.

R. Snyder, Sh. J. Lopez). Oxford University Press, 2005.

Williamson, M. G.; Aging Well. *Handbook of positive psychology*. (Eds, C. R.; Snyder, Sh. J. Lopez). Oxford University Press, 2005.

PECULIARITIES OF PSYCHOSOCIAL FACTORS AND PSYCHOSOCIAL ADJUSTMENT IN RELATION TO SOCIODEMOGRAPHIC FACTORS AMONG ELDERLY PEOPLE

Assoc. Prof. Dr. Loreta Gustainienė

Vytautas Magnus University, Lithuania

Vilija Banevičienė

Primary Health Care Center, Lithuania

Summary

The increase of the elderly population involves all levels of social reality, and it changes life habits not only of an individual, but of relationships among people, as well. Different research studies show that obsolescence is directly affected by social aspects (family, education, style of life). The increase of a number of the elderly makes this group of people more influential in a community.

The purpose of this work is to evaluate optimism, satisfaction with life, social support and psychosocial adjustment in sociodemographic groups in a sample of elderly people.

148 people (95 women, 53 men) aged 55-81 living in Ukmerge (Lithuania) and its region took part in the research. In order to evaluate psychosociological adjustment, a questionnaire was created and five factors of psychosociological adjustment were distinguished, such as the following: social activity, communication with relatives, attitude towards the youth, attitude towards the elderly and health. Social support was assessed by The Medical Outcomes Study Social Support Servery (Sherbourne and Stewart, 1991). Optimism was assessed by Life Orientation test-Revised (Scheier and Carver, 1985). Life satisfaction was assessed using Satisfaction With Life Scale (Diener et al., 1985).

The results of the research showed that optimism of the elderly was related to their marital status, whereas social support was related to marital status, education and place of residence (urban or rural). Optimism, satisfaction with life, social support, psychosociological adjustment were also related to employment. Marital status and education were related to psychosociological adaptation of the respondents. The study adds to the knowledge of psychosocial adjustment among the elderly and calls for further research in this area.

Keywords: *optimism, satisfaction with life, social support, psychosocial adaptation, the elderly.*

Loreta Gustainienė, Vytauto Didžiojo universiteto Socialinių mokslų fakulteto Teorinės psichologijos katedros docentė, socialinių mokslų (psichologija) daktarė. Mokslinių tyrimų kryptys: asmens pozityvaus funkcionavimo aspektai, psichosocialinis stresas.

Loreta Gustainienė, Doctor of Social Sciences (Psychology), Vytautas Magnus University, Faculty of Social Sciences, Theoretical Psychology Department, Associated Professor. Research areas: positive functioning of personality, psychosocial stress.

Vilija Banevičienė, Ukmergės pirminės sveikatos priežiūros centras, medicinos psichologė. Mokslinių tyrimų kryptys: psichodiagnostika, konsultavimas, asmens psichosocialinis funkcionavimas.

Vilija Banevičienė, Primary Health Care Center in Ukmergė, medical psychologist. Scientific interests: psychodiagnostics, consulting, psychosocial behaviour of a person.